



# עלון האגודה



עזריה בן שלום ד"ר  
הנשיא-נשיא  
מיסד האגודה

האגודה לטיפוח חברה ותרבות, מורשת יהודי תימן מיסודו של עבדיה בן-שלום

גיליון מס' 36

www.teman.org.il | hatemanim@gmail.com | 09-8331325 | 580013522 עמותה מס'

חברים המבקשים לקבל את העלון בדואר על מנת להפיץ את העלון במקום מגוריהם יכולים לפנות אלינו בטלפון או בדוא"ל

## דבר יו"ר האגודה

### ד"ר יגאל בן שלום

זו בסימן 400 שנה להולדת ר' שלום שבזי. כל ההרצאות מפיהם של החוקרים והמלומדים יהיו בנושא האיש ויצירתו. ההכרזה על שנת תשע"ט כשנה בה אנו מציינים את ר' שלום שבזי ותרומתו העצומה והמתמשכת לעדת יהודי תימן, נועדה להרחיב את גבולות ההכרה במשורר הלאומי לכלל עם ישראל. האגודה נמצאת בעיצומה של עשייה ציבורית נרחבת בקרב קהלים שונים של תלמידים, מורים, חוקרים, סטודנטים, הציבור ברחבי הארץ, בהיכלי תרבות, בבתי כנסת, בבתי פרטיים ובקהילות שונות בעיר ובכפר. המטרה הישירה אותה מקווים אנו להשיג- הכרה בגדולתו של המשורר ר' שלום שבזי בקרב עם ישראל כולו. זאת בהמשך לפעולתנו רבת השנים להביא לתודעת הציבור כולו את תרומת היצירה של יהודי תימן לארון הספרים היהודי, לתרבות הרוחנית, ובתחום האתנוגרפיה, לתרבות החומרית. אסיים במשל הלקוח מ"מחברות הימן האזרחי" מאת יהודה אלחריזי, על חודש שבט:

כֹּסֶף תִּגְהוּ שְׁכַבְךָ בִּימֵי שְׁכַבְךָ / תִּפְּחֶה בְּרֵאשִׁי יְגוֹן עֲדִי  
אָבֵד וְמָט

וּפְשׁוּט לְבוּשׁ תִּגְהֶה וְסוֹת שְׁשׁוֹן לְכֶשׁ / וְחִלְדֵיךָ מְעִיל  
יְגוֹן וְהִשְׁלָחָה יַעֲט

יִזְכֵּר הַכִּי תִבֵּל כְּמוֹ צֶל תִּחְלָף / לְכֵן שְׁמַח בְּהַ כִּי  
יִשְׁיכְתֶּךָ מְעֵט

החודש החמישי לחודשי השנה מבריאת העולם, והחודש האחד עשר לחודשי השנה בתורה ליציאת מצרים, הוא חודש שבט. חודש שבט מתקשר בתודעתנו עם עצים, פריחה, הקשר בין האדם לעץ השדה. ("כי האדם עץ השדה" דברים כ, י"ט). במאמר זה אנסה להתרכז בהשוואה בין הקשר של העץ לאדמה, לקשר בין האדם לאדמת מחצבתו, שורשיו ומקורותיו.

עץ ללא שורשים, עץ שניתק מאדמתו - מתייבש ומת. אדם כפרט או אדם כחלק מחברה, ללא התייחסות למקורות, למסורת, למורשת - יש בו תלישות מסוימת.

ט"ו בשבט, נקבע ע"י חז"ל כ"ראש השנה לאילן". יום זה יחול תמיד בסמוך לפרשת "בשלח" - שבת "שירה", שירת הים בפרשה. לפני כ 110 שנים, בעקבות התנועה הציונית, קבעו את ט"ו בשבט כיום לנטיעת אילנות. מעשה הנטיעה בא לסמל את הקשר בין העם לאדמתו. לפני כ 40 שנה קבעה האגודה לטיפוח חברה ותרבות, תיעוד ומחקר את שבת "שירה" כשבת של התכנסות, עיון, לימוד ושירה. התועדות זו של חברי האגודה באה לסמל את הקשר בין החברים הבאים מכל קצווי הארץ, למסורת יהודי תימן. בשבת זו מדגישים את החיבור לשורשים ולמנהגי אבות. גם השנה מתכנסים חברי האגודה לימי תרבות, שירה, מחקר ועיון בטבריה בשבת פרשת "בשלח". השנה תהיה התכנסות

ר' שלום שבזי". הנני מודה לפרופסור יוסף יובל טובי, לד"ר אריאל מלאכי. לעדיאל בן שלום ולצוות האגודה על תרומתם הרבה להכנת הכנס והצלחתו.

ד"ר יגאל בן שלום  
יו"ר האגודה

ברוכים הבאים לכנס מורשת ר' שלום שבזי במלון "חוף גיא" בטבריה. צוות ההיגוי של הכנס הכין תכנית עשירה ומעניינת. שילוב של הרצאות מרתקות, שירה ופיוטים וערב תרבות בסימן "אגדת

## דבר העורך

### עותניאל מנצור

## האם ניתן לצאת ידי חובת ציצית בטלית קטנה לפי רבנו הרמב"ם?

סתם אינם אלא צמר ופשטים בלבד".

נמצא אפוא, כי לפי רבנו הרמב"ם אין חיוב כלל ללבוש טלית קטנה, שהרי אינה גדולה דיה כדי להתעטף בה ראשו ורובו, ואף שיש בה כדי לבוש אין בו כדי עיטוף. ויתרה מזו, יש להיזהר שהרגל לבישתה, שהוא רק מעין מצוות ציצית, לא יעקור את נוהג לבישתה הנכון כפי שקיבלנו מרבתינו הקדמונים ויחליף את אופן העטוף כהלכה שהוא ראשו ורובו.

ובקובץ הלכה ומסורה כתב שישנם אנשים שלא סמכו על הטלית הקטנה משום שחששו מכך שאין בה שיעור: "יש שנהגו שלא לברך על הט"ק ופוטרים אותו בט"ג, משום שחששו שאין שיעור בטלית קטן".

והרה"ג רצון ערוסי כתב בזה"ל: "...כאן המקום להעיר, שיהודי תימן עד למאה ה-18 סברו כדעות שהובאו בנימוקי יוסף על הלכות ציצית, שאין בטלית קטנה תורת עטוף ואין לברך עליו, שהרי עיקר המצווה בבגד שמתעטפים בו, והראיה שמברכים להתעטף בציצית, וכן קטן שידוע להתעטף בציצית, חייב בציצית (סוכה מב, א), ודבר זה הוא רק בטלית גדולה, שהרי טלית קטנה היא בגד שמונח על גופו של אדם, והקטן והגדול שווים בו".

הטלית הקטנה היא מעין חולצה חסרת שרוולים או בגד בעל ארבע כנפות, ובימינו לובשים את הציצית המצויה הזו תחת החולצה העליונה. בפרק זה נדון בשאלה האם יש בכלל חיוב ללבוש טלית כזו או שמא אין ללבישתה יסוד ובסיס הלכתי ונראה את מנהג תימן בנושא.

כאמור, לדעת רבנו הרמב"ם חייב להתעטף ראשו ורובו, ולפי זה יש לומר שאין בלבישת טלית קטנה קיום מצווה מן התורה שהרי אין בה משום עטוף ובודאי אינה בגדר ראשו ורובו. והגר"י קאפח ביאר נושא זה: "כללו של דבר, לא יצא בציצית לפי דעתם, אלא בצורה שיוצא בה ידי חובתו, והוא שיהיה עטוף בה, כשהוא מכסה ראשו ורובו, הרי להדיא כי רק בצורה זו יוצא אדם ידי ציצית דאורייתא, וטלית קטן אין בו מצווה דאורייתא, ויש להזהר בו כמש"כ רבנו לעיל הל' ב כדי להזהר במצוות ציצית".

וז"ל רבנו הרמב"ם: "אבל טלית של שאר מינין כגון בגדי משי ובגדי צמר גפן ובגדי צמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים וכיוצא בהן אין חייבין במצוות ציצית אלא מדברי חכמים כדי להזהר במצוות ציצית והוא שתהיה מרובעת או יותר על ארבע ויהיה שיעורה כשיעור שאמרנו שכל הבגדים האמורים בתורה

דעתם, אלא בצורה שיוצא בה ידי חובתו, והוא שיהיה עטוף בה, כשהוא מכסה ראשו ורובו".

נמצא כי אם אין לאדם כסות שראוי לעטוף בה ראשו ורובו, כגון חולצה או טלית קטנה מאיזה בד שיהיו או שאין ראוי להתעטף בה מסיבה אחרת, אין יוצאים בה ידי חובת מצוות ציצית מן התורה.

חשוב להדגיש כי אלה שמטילים ציציות בטלית קטנה אינם עוברים על לאו או מבטלים מצוות עשה, שהרי רבנו הרמב"ם פסק וז"ל:

"וכן המטיל לבעלת שלש ואחר כך השלימה לארבע והטיל לרביעית כולה פסולה שנאמר תעשה ולא מן העשוי".

**ועיינו ראו ולא זז, כי ישנם מבני עדתנו שאינם שומרים על מסורת אבותם המפוארת ואינם מתעטפים בטלית, לא בזמני התפילות ולא בערבי שבתות וחגים, והראנו לדעת בחודשים האחרונים לפי רבנו הרמב"ם עד כמה חשובה מצווה זו, וחשוב לא פחות לשמר את מסורת אבותינו הקדושים והטהורים.**

למעוניינים ניתן לרכוש אצלי טלית 'שמלה' שחורה, לפלאפון: 052-4700429

ויש לשאול, האם בכלל יש דין כסות לטלית קטנה? וכיצד ניתן להתכסות בה כדי שיתחייב האדם להטיל בה ציציות?

זאת ועוד, גם אם יטענו שיש בטלית קטנה כדי להתעטף בה, הרי חובת העטוף ראשו ורובו שחלה על המתעטף בציצית, אינה מתייחסת רק לגודל הטלית, על הטלית להיות גם ראוייה כדי שיתעטפו בה, ואם יש חור במצעה, לא ניתן להתעטף בה כראוי, ודינה כדין חולצה, ואפילו שתהיה גדולה אינו יכול להתעטף בה.

והרה"ג רצון ערוסי השיב כי בגד שמשחילים בתוכו את הראש פטור מציצית: "לפי רבינו, רק בגד בן ארבע כנפות לפחות, שניתן גם להתעטף בו ראשו וכתפיו, אף שלובשו ולא עטף ראשו, חייב בציצית. אבל בגד, כמו טלית קטנה שלא ניתן להתעטף בה ראשו וכתפיו, וראשו מושחל בתוכה, אינו בגד שחייב בציצית. ובוודאי שאין לברך עליו".

ומדברי השו"ע עצמו משמע שסבר כך: "בטלית קטן טוב להניח אותו על ראשו ורחבו לקומתו ולהתעטף בו".

וכך הם דברי רבנו הרמב"ם בתשובה שנזכרה לעיל:

"... כללו של דבר, לא יצא בציצית [בשבת לרה"ח] לפי

ספר חדש בהוצאת האגודה

## הקהילה היהודית בד'מאר הווי חיים, דמויות ואירועים

מאת: עוזיהו משולם

ספר זה, המבוסס על זיכרונות זקני ד'מאר, הוא ספר מחקרי חשוב שהושקע בו מאמץ רב. זהו תיעוד נדיר ומרתק המנציח את גדולתה של קהילת יהודי ד'מאר, ומשחזר בצורה מלאה את אורחות חייה. הדברים מוגשים בלשונם המקורית של המספרים, וכך זוכים אנו לתיאור מחדש וחדשני של הפרט והקהילה, ונהנים גם ממכמני הלשון של יהודי תימן.



ניתן לרכישה במשרד האגודה 09-8331325, בחנות נוסח תימן, רח' בירנבורים 26 בני ברק ובאתר האינטרנט של האגודה.

## סדר "בְּשֻׁלַח" – לאורחי האגודה

### מרדכי יצהרי

ורוחם, והדבירו אותם על פני האדמה. רק עם אחד; לא הרכין ראשו תחת עול משעבדיו ולא נטמע בין אומות העולם, למרות שניסו בכל הדורות, החל – מהתקופה הפרעונית, הפרסית והיוונית, וְנִקְלָה – בתקופת הנאצים וגרורותיהם בדור האחרון, ועד עצם היום הזה, רבים מהם אינם משלימים עם קיומו של עם ישראל וניהול חייו העצמאיים בארצו הנצחית, שחלם בכל דורות פיזוריו בגולה, לשוב אליה ולחיות בשלום ובמישור בתוכה.

אחת השאלות שעמדה בפני המפרשים, מדוע לא הולכים דרך ארץ פלשתים שהיא קרובה, כלומר בדרך המובילה לכיוון באר שבע? הנימוק להארכת הדרך ע"י הפנייתם מזרחה, מובא בהמשך הפסוק: **"פֶּן יִנְחֵם הָעַם, בְּרֵאוֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרֵימָה"**. פרשני המקרא מסבירים, שאם היו מגיעים לארץ כנען תוך ימים ספורים וְיָרְאוּ שם מלחמה, ייאלצו להילחם נגד תושבי הארץ שיצאו נגדם כדי למנוע כניסתם, ואולי יתחרטו על יציאתם ממצרים וישוּבוּ לשם. כדי לְסַכֵּל נטייה זו, הפנה אותם לדרך העוברת בתוך המדבר, בכיוון לים סוף וחצי-האי סיני.

רבינו נתנאל בן ישעיה, מסביר הפסוק בחיבורו "נור אֶ-צֶלָאם" (מאור האפלה) בזו הלשון: **"וְלֹא נָחֵם אֶ-לוֹהִים דְּרַךְ אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי קָרֹב הוּא"**, מהלך שמונה ימים בין מצרים ובין ירושלים על דרך אשקלון. **"פֶּן יִנְחֵם הָעַם בְּרֵאוֹתָם מִלְחָמָה"**, שמא יראו המקום שנפלו בו אחיהם. גנן בן אפרים עורר את הקץ קודם שיעמוד משה בשלושים שנה, ויצאו עמו שלושים אלף מבני אפרים ופשוטו בארץ פלשתים והרגום אנשי גת הנולדים בארץ. כי ירדו לקחת את מקניהם ויתאבל עליהם אפרים אביהם. **"בראותם מלחמה"**, שמא יראו המקום שנפלו בו אחיהם וישוּבוּ למצרים". קביעתו של רנב", שהדרך ממצרים לירושלים מהלך שמונה,

סדר "בְּשֻׁלַח", מונה מאה וְשֵׁשׁ עשר פסוקים, המחולקים לתשע פרשיות פתוחות וחמש סתומות. מצות "לא תעשה" אחת, מצוייה בסדר זה: **"אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי"**. תכנו הכללי של סדר "בשולח": (א) נס קריעת ים סוף והליכת עם ישראל בדרך המדבר. (ב) העלאת עצמות יוסף. (ג) עמוד הענן ביום ועמוד האש בלילה משמשים מורי דרך לעם. (ד) בני ישראל חונים על שפת ים סוף. (ה) פרעה והמצרים התחרטו על שילוח בני ישראל ורדפו אחריהם. (ו) מעבר בני ישראל בתוך הים ביבשה, כשהענן מפריד בין מחנה ישראל ובין מחנה מצרים. (ז) המוהם במחנה מצרים וטיבוע הרודפים. (ח) שירת ההודייה מפי משה ובני ישראל. (ט) הליכה במדבר שור וְאִי מציאת מי שתייה, הגעתם לְמֶרְהָ וְנָס המתקת המים. (י) תלונות בני ישראל, הורדת המן וכו', צו השבתון וכו'. (יא) מלחמת עמלק בישראל ברפיידים.

פרשת "בְּשֻׁלַח", פותחת את המשך התהליך לגאולת ישראל משעבוד מצרים, כפי שהובטח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים. ניצניה הראשונים של גאולת ישראל, התחילה במים וראשית הגשמתה במים. בעת שעננים שחורים העיבו על עם ישראל במצרים, נולד גואל העתיד שם, שט בתיבת גִּמְאָה על פני המים, ידה של בתיה בת פרעה מְשַׁתָּה אותו מהמים; ועתה, באה הגאולה הפותחת חיים חדשים, ומתחילה בְּנֶס הגדול של קריעת ים סוף.

אפשר לומר, שיציאת מצרים חֲשָׁפָה כוחות מנוגדים, עבדות נגד חירות, והמלחמה היתה מכרעת לעתיד העולם כולו, המאבק על חירות האדם מתחילה ביציאת מצרים. שלטונות עריצים בעולם, שללו חירותם של עמים רבים, ניצלו גופם

מתבססת על לשון הרמב"ם בהלכות קדוש החדש (פ"ה, י). גם לגבי הזכרת "אנשי גת", שאב המחרב, מידע זה מפרקי ר' אליעזר (פמ"ח), ומספר דברי הימים א' (ז, כד).

שאלה נוספת בפרשתנו, עוסקת בידיעה שהועברה לפרעה: **"כִּי בָרַח הָעָם"**. המפרשים מקשים, הלא פרעה ועמו הם שתבעו בסופו של דבר, לצאת מצרים ואיך פתאום נחשבו בעיניהם כבורחים? רש"י משתמש בלשון חז"ל ומסביר, ש"אֶקְטוּרִין" (שליחים) שלח עמהם, וכיון שראו שעברו שלושת ימים, ואינם זובחים כפי שדרשו מלכתחילה, אלא ממשיכים הלאה בדרך; חזרו השליחים, והגידו לפרעה **"כִּי בָרַח הָעָם"**. במכילתא נאמר, כי ישראל שָׁבוּ אחורנית רק אחרי שהאיקטורין עזבו אותם.

## שירת הים

שירת הים – היא שירת ההודייה הראשונה לה, על הנס הגדול שעשה לבני ישראל בראשית דרכם לגאולה שלימה לאחר שנות העבדות. שירת ההודייה השנייה, ששרו דבורה וברק בן אבינועם, לאחר שניצחו את סיסרא. שירת ההודייה השלישית, היא שירת דוד, שבאמצעותה הוא מודה לה' לאחר שגבר על אויביו. כמובן שיש עוד שירות במקרא: שירת ישראל על הבאר. שירת האזינו וכו'.

מכל השירות הללו, תפסה שירת הים המקום הנכבד ביותר. בזמן חכמי התלמוד, היו נוהגים לְאָמְרָה במנחה של שבת, ואף חילקוה לשלוש שבתות, וכך אנו קוראים במסכת ראש השנה ל"א, ע"א **"בְּמוֹסְפֵי דְשַׁבְּתָא** (בקרבנות המוסף של שבת) מה היו אומרים? אמר רב ענן בר רבא, אמר רב: הזיו לך (כלומר שירת האזינו), ואמר רב חנן בר רבא, אמר רב: כדרך שְׁחֻלְקִים כאן – כך חלוקין בבית

הכנסת. **בְּמִנְחָתָא דְשַׁבְּתָא** (במנחה של שבת) מה היו אומרים? אמר ר' יוחנן: "אז ישיר", ו"מי כמוך", ו"אז ישיר". **אֵיבְעֵיָא לְהוּ: הֲיֵי כוֹלְהוּ בְּחֵד שַׁבְּתָא אָמַר לְהוּ, או דִּילְמָא כָּל שַׁבְּתָא וְשַׁבְּתָא אָמְרֵי חֵד? תָּא שְׁמַע** (שאלו אותם: האם כולן בשבת אחת אומרים אותם, או שמא כל שבת ושבת אומרים [קטע] אחד?, בוא ושמע) דְתַנְיָא, אמר ר' יוסי: עד שהראשונה אומרת אחת, שנייה חוזרת שתיים, **שְׁמַע מִינָה: כָּל שַׁבְּתָא וְשַׁבְּתָא אָמְרֵי חֵד. שְׁמַע מִינָה**" (כך שנינו הברייתא וכו' למדנו מכאן שכל שבת ושבת אומרים [קטע] אחד, מכאן למדנו).

לגופו של ענין, שירת הים – שירת ההודייה לבורא יתעלה והצהרת האמונה בו ובמשה עבדו. השאלת המתעוררת מאליה, מדוע שרו בני ישראל? האם שרו על אבדן המצריים? האם מותר לנו לשמוח בראותנו מפלת שונאינו, והלא כתוב: **"בְּנִפְל אוֹיְבְךָ אַל תִּשְׂמַח"** (משלי כד, י) הרי חז"ל, כאשר מלאכי השרת, רצו לשיר על מפלתם של המצרים, אמר להם הקב"ה: מעשה ידי טובעים בים; ואתם אומרים שירה? אם כן למה אמרו בני ישראל שירה! במדרש שמו"ר אנו קוראים: "אמר ר' יוחנן: ביקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה ולא הניחן. אמר להם: לגיונותי נתנין בצרה, ואתם אומרים לפני שירה? – לפי שבני ישראל היו נתונים בצרה – וכיון שיצאו ישראל מן הים, באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה: יקדימו בני תחלה הה"ד (זה שאמר הכתוב): **"אֶז יִשְׂרֵי מְשָׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל"....**

**גליון זה מוקדש לזכר המנוח  
עובדיה בן שלום ז"ל  
נשיא האגודה לטיפוח חברה ותרבות**

**שבת שלום**

## גלות מווצע 1679-1680

### דוד חוברי

המקומיים. צו הגלות נמסר לראשי הקהילות היהודיות בכל אתר ואתר והמפורסמים שבהם: ר' אהרון אלעארקי, ר' יחיא אלשייך, ר' צאלח סבו של המהרי"ץ ור' שלום שבזי, והם נצטוו להעבירו באמצעות שליחים לכל קהילה וקהילה. ראשוני הגולים היו יהודי צנעא, שבדרך גלותם עברו דרך ישובים יהודים שעדיין התכוננו לגלות, ואלה אכסנו אותם ונתנו להם צידה לדרך. ביניהם נמנו יהודי ד'הבאן, כוכבאן, ערוס ואלטוילה. הדרכים היו קשות מנשוא ותנאי הדרך גבו את חייהם של רבים שלפני הגיעם ליעדם מתו בדרך מרעב, צמא ומחלות. החיים במווצע היו רצופים בסבל בל יתואר: חוסר מחסה, חוסר במזון ובמים, שרב ביום וכפור בלילה, חוסר פרנסה, אפס מעשה ובארות מלוחים. כך הושמדו משפחות שלמות שנכחדו לחלוטין ובסך הכול רק כרבע מן הגולים זכו לחזור לאחר כשנתיים. מקהילת יהודי צנעא, שמנתה אז כ-10,000 נפש, הוכחדו 90% ונותרו כאלף איש בלבד. ממקורות מוסלמים נותרו רק דברי שבח למהלך זה. אחד מבתי הכנסת המפוארים שעמד בשכונת היהודים בצנעא ונקרא לפני הגלות "כניסת אלעולמא" (בית הכנסת של החכמים), לא נחרב כאחרים אלא הוא ננעל ומאוחר יותר הפך למסגד, שנקרא בשם מסגד הגלות (מסגד אלג'לא) והוא עומד על תילו בשם זה עד היום.

על שיבתם של הגולים והסיבות לכך בגליון הבא.

בשנת 1676 שלט בתימן האימם אחמד בן חסן בן אלקאסם, שכונה "אלמהדי". הוא רדף את היהודים עד חורמה. תחילה גזר להחריב את בתי הכנסת ולאסור את התפילה בציבור. הוא אף כפה עליהם להמיר דתם לדת האיסלם, תוך הסתמכות על חוק איסלאמי קדום שאמר "לא תהיינה שתי דתות באיזור חיג'אז". בשנת 1679 גזר האימאם שכל יהודי תימן חייבים לעזוב את מקומות מושבותיהם ולנדוד אל מווצע. זוהי ארץ מלחה הידועה באקלימה הלוהט והיא שוכנת ליד העיר מוכ'א שבחוף ים סוף. האימאם הכריז שארץ תימן כולה קדושה למוסלמים ואין אדמתה יכולה לשאת יהודים.

היהודים ברובם המוחלט לא היו מוכנים להמיר דתם ולכן הכינו את כלי הגולה שלהם והתכוננו לצאת למסע בלתי ידוע. צו מלכותי נשלח אל מושלי המחוזות השונים במרחבי תימן, שעליהם לממש גזירה זו ולגרש את היהודים מחסותם. גזירת הגלות הקיפה את כל מחוזות תימן, ממחוז חיידאן וצעדה שבצפון ועד שרעב, חוביש ועודיין שבדרום. טענתם של היהודים שהם מחזיקים בדתם עוד מימי מוחמד ושהוא והבאים אחריו התירו להם לגור בחבל ארץ זה ואף פרסו עליהם את חסותם, לא הועילה להם. עדויות רבות למכביר נותרו בידינו המתעדים תקופה חשוכה זו.

יש לציין שדבקותם של היהודים הגולים בדתם עוררה השתוממות והערצה בקרב הערבים

# הלכות משולחנו של רס"ג

## הרב נהוראי והב

להוסיף בשאלת הגשם "ותקרא לעמך שנת גאולה וישועה" - מפני שמעבירים התפלה מענין הפרנסה לענין הגאולה ויהיה זכר השנה דבר טפל" (עמ' כב) ולכן אין להזכיר בברכת "מגן אברהם" בימי שבת וחג- את השבתות והמועדים (עמ' כא) כמופיע בסדור רע"ג להזכיר בברכות אבות: "ורצה והנחיל לבניהם שבתות למנוחה למען שמו באבה". ולכן אין לומר "אור חדש על ציון תאיר" (עמ' לז): "לפי שלא תקנו חכמים ברכה זו על האור העתיד לימות המשיח אלא על אור היום המאיר בכל יום" - זאת בניגוד למנהג שתי הישיבות בבבל שאמרו לשון זו.

### נציין לכמה הלכות ייחודיות שנזכרו בחבור:

**א.** ברכת "על הטבילה" לטובל בערב יוה"כ לאחר שעולה מן המקווה (עמ' רנט) ואפשר שלדעתו אין להימנע מברכה על מנהג כל עוד הוא מנהג קדמונים.  
**ב.** מי ששכח להזכיר על הניסים בחנוכה ופורים חוזר לראש (עמ' כג).

**ג.** יש מוסיפים להקפיד בק"ש לא להדביק ואו אחת למען תזכרו- ועשיתם" (עמ' טו). ומשמע שנהגו לבטא תזכרו = tizkeruw ולא tizkeru.

**ד.** קטן שבתוך שנת י"ב וידע שמתפללים "לרחמן השוכן בשמים" כששואלים אותו משלים למניין (עמ' לד) בצדק העיר שם ר"ש אסף שלא מצא לדעה זו חבר.

**ה.** עשרה פסוקים שהציבור קורא בקול אותם ואת תרגומם: ה' ילחם לכם, ויאמינו בה', תמחה את זכר עמלק וכו' ע"ש עמ' שסט.

**ו.** הנצרך להשתין לא יתפלל אף אם יכול להשהות את השתן אבל הנצרך לנקבים גדולים אם יכול להמתין כשיעור הליכת פרסה... תפילתו מותרת (עמ' כט). והעיר אסף: "חילוק זה בין קטנים לגדולים לא מצאתי בראשונים".

בעוד שסידור רב עמרם גאון (810-875) נכתב בלשון סמכותית שהיתה רגילה בתשובותיהם של התקפים שבין הגאונים, ובלשון רבים, סידורו של רס"ג (או כלשוננו: "ספר מאסף כל התפילות והתשובות") הוא יצירת יחיד שחותמו האישי של הגאון טבוע בה אף כי ביקש להתחקות אחר הנוסח המקורי **שלפני הגלות** (עמ' יא). בן דורו ועירו של הרמב"ם **ר' יוסף ראש הסדר** (כינוי בבלי לחכמים כפי שכתב רש"ג באגרתו: "והוה מקרי רישא דרבנן בבבל- ריש סידרא") ביקש לכתוב ביאור לסדור זה והקדים לכתוב: "לבאר את רוממות חלוקת הסידור הזה ויפי עריכתו... ורוממות רעיונותיו **ושהוא עולה על כל סידור שחובר לפניו ולאחריו**". לפני חכמי אשכנז היה חיבור זה באופן חלקי ולעיתים הם "מצטטים ממנו" תוספות שאינן במקור. מעניין **שרבנותם** מתווכח ויכוח ארוך עם ר' משולם שיש לברך על הדלקת נר של שבת אע"פ שלא נזכרה הברכה בתלמוד ולא הביא ראה מסידור רס"ג כנראה משום שנוסח הסידור לא היה לפניו בשלמותו. ברור שהקובץ לא נועד לשימוש האדם הפשוט כמות שהוא שהרי התפילות אינן מובאות ע"פ סדר התפילה באופן נוח לשימוש. כך- ברכות השחר מובאות במדור הברכות תחת הכותרת "ברכות הפעולות" עמ' פז, ולא קודם תפילת שחרית. ברכת הנותן לשכני נפרדת מהם והיא בכלל "ברכות השמיעה" כברכת דיין האמת וברכת הטוב והמטיב בעמ' צג; הל' יוה"כ נזכרים אחר הל' חנוכה ופורים עמ' רנח ולא במקומן הטבעי. רס"ג נבהל כלשונו מהזנחת מסורת האומה בלשונות התפילה (עמ' יא) ולכן שם לו למטרה לכתוב חיבור שיכלול את הנוסח הנכון למען יהיה החיבור "**ללימוד ולהבנה**".

אחד הכללים שהנחו את הגאון בסדורו- **לא לחרוג ממטרת הברכה**- לכן זה **מזיק** כלשונו

# ט"ו בשבט במסורת תימן

## ד"ר משה גברא, המכון לחקר חכמי תימן

ובכל שבע מאות סידורי תימן הקדומים עד לדורות האחרונים, כפי שמפורטים בספרי "מחקרים בסידורי תימן", לא מוזכר כלל ט"ו בשבט, לא בהלכות כמו חנוכה ופורים ולא במנהגי התפילה הקשורים ביום הזה. מהרי"ץ, גדול חכמי תימן, חיבר את הסידור המכונה "תכלאל עץ חיים" במאה הי"ח, והוא הכיר היטב את מנהגי ספרד והמקובלים כפי שהוא מפרט מאות מסידורי הדפוס הספרדיים והמקובלים. סידורו הוא הבסיס לנוסח הבלדי בתימן הנוהג עד היום בקרב יוצאי תימן והשפעתו רבה גם על נוסח השאמי, ואף הוא לא הזכיר את ט"ו בשבט לא בחלק המנהגים ולא בחלק של נפילת אפיים. הוא גם לא הזכיר באילו ימים לא אומרים את נפילת אפיים. משמע שגם במאה הי"ח, לא נהגו לחוג את ט"ו בשבט בתימן.

בהתאם למסורת קדומה זו ולפסיקת הרמב"ם, לא נהגו בתימן עד הדורות האחרונים לחוג את ט"ו בשבט כלל, שכן החלק ההלכתי המחייב, הפרשת תרו"ם בפירות האילן, נוהג רק בארץ ישראל ולא בתימן.

עד הדורות האחרונים לא ערכו בתימן טכס לאכילת פירות יבשים בט"ו בשבט, כפי לא ערכו מדורות בליל ל"ג בעומר, שני מועדים שפשטו בעם ישראל בהשפעת המקובלים. בתימן לא נהגו כמובן לנטוע עצים כמו בארץ, ונטיעת עצים הוא מנהג שהתפשט החל מסוף המאה הי"ט, ומויחס מאוד לפעילותו של הרב זאב יעבץ. שעלה לישראל מרוסיה, וכדי לעודד את הציונות והעלייה, הביא עמו את המנהג של נטיעת עצים, ואף ארגן נטיעות רבות בארץ ישראל החל משנת תרמ"ד-1884 בעיר צפת. הוא זכה לקריאת מושב על שמו באזור השרון, מושב יעבץ, ולרחובות ברחבי הארץ, בעיקר בשכונות המזוהות עם הציונות הדתית.

רק בדורות האחרונים החלה להשפיע מסורת המקובלים וספר ה"שולחן ערוך" בתימן בנושא ט"ו

בדורות האחרונים נוהגים בארץ ישראל להחשיב את ט"ו בשבט כחג בכך שלא אומרים תחנון בט"ו בשבט, באכילת פירות יבשים ובנטיעת עצים, ועוד. במאמר קצר זה נתייחס למסורת תימן בנושא.

ט"ו בשבט אינו חג בהיבט ההלכתי, בהסתמך על כך שט"ו בשבט מוזכר במשנה בתחילת מסכת ראש השנה כאחד מארבעה ראשי שנים, לעניין הפרשת תרומות ומעשרות מפירות האילן, כפי שא' באלול הוא ראש השנה למעשר בהמות. וכפי שא' באלול אינו חג במובן ההלכתי אלא ראש חודש, כך ט"ו בשבט אינו חג הלכתי. בהתאם לכך אין תפילה מיוחדת בט"ו בשבט כגון: תפילת מוסף בדומה לחגים מהתורה, אין חובת סעודה או הדלקת נרות או הוצאת ספר תורה בדומה לחגים מדרבנן כמו פורים וחנוכה.

לכן הרמב"ם לא צירף את ט"ו בשבט לחלק המועדים בספרו משנה תורה, ועוד, הרמב"ם כלל את ט"ו בשבט בהלכות תרומות (פרק ה' הלכה י"א) וכן בהלכות מעשר שני. ועוד, בהלכות תפלה (פרק ה' הלכה ט"ז) כתב הרמב"ם "מנהג פשוט בכל ישראל שאין נפילת אפיים בשבתות ובמועדות, ולא בראש השנה, ולא בראשי חודשים וחנוכה ופורים, ולא במנחה של ערבי שבתות וימים טובים, ולא בערבית של כל יום, ויש יחידים שנופלים על פניהם בתפלת ערבית". הרמב"ם אינו מזכיר את ט"ו בשבט כיום שאין נוהגים לומר בו נפילת אפיים. ברור שלפי הרמב"ם בט"ו בשבט נהגו לומר את נפילת אפיים.

ממקורות אלו עולה, שט"ו בשבט הינו יום לחקלאים בארץ ישראל, בו מתחילה עונה חקלאית חדשה בפירות האילן לענין הפרשת תרו"ם, ואינו חג במובן ההלכתי לכל עם ישראל, שכן אומרים בו תחנון בשונה מחגים, ואין תפילת מוסף או קריאה בתורה או תוספת בתפילה ובברכת המזון כמו על הנסים או יעלה ויובא.

זו היתה המציאות בתימן עד הדורות האחרונים,



כיון שהוא יום לענין תר"מ בלבד, וכיון שבתים אין נוהגות מצוות התלויות בעבודות האדמה, לכן יום זה לא הורגש כלל. נהגו ביום זה כרגיל ואמרו תחנן כרגיל בתפילה, כפי שנהגו בכל העולם היהודי בתקופות קדומות.

לקראת סוף המאה הי"ט, החלו לחדור מעט ממנהגי המקובלים לתימן בט"ו בשבט, וחלק החלו להשמיט את נפילת אפיים, ועדיין לא התפשט המנהג בתימן לאכול פירות יבשים וללמוד קבלה. המנהגים לאכול פירות יבשים בהשפעת ספרות הקבלה, התפשטה בקרב יוצאי תימן רק לאחר העלייה לארץ. רוב יוצאי תימן היום לא נוהגים לומר את נפילת אפיים בט"ו בשבט, פרט לקהילות הדרדעים הנוהגים בו כיום רגיל הכולל את נפילת אפיים.

## חכמי תימן

### ר' זכריה בן יוסף הכהן (1640-1715)

ר' זכריה נולד בשנת 1640 בקירוב והיה רב ואב בית דין (רא"ב) קבוע שני לאחר גלות מוזע. הוא החליף את ר' שלמה מנצלי שנפטר בשנת 1690. סביר להניח שכיהן בתפקידו עד שנת מותו, כלומר כ- 25 שנה. חברי בית הדין שעבדו לצידו היו הדיינים ר' משה בן סעדיה קטיעי (שבנו בעתיד ישמש כאב"ד) ור' חיים בן שלום צבטאני. הרב עמרם קורח מעיר בספרו כי לא מצא שום אזכור כלשהו בספרי הלכה ופסק שנתחברו, שהזכירו את שמו של ר' זכריה הכהן. לא ידוע לנו על חיבורים שכתב, אך מצויים בידינו שטרות ביה"ד מתקופה זו העוסקים בעניני דיומא, שעליהם הוא חתום למכביר.

בשבט, וחלק מיהודי תימן החלו לנהוג שלא ליפול אפיים בט"ו בשבט, ואף ללמוד תורה וקבלה ביום זה. ועדיין לא התפשט בתימן המנהג לאכול פירות יבשים בט"ו בשבט, וכמובן שלא נהגו כלל בתימן לנטוע עצים.

בסידורי תימן, החל מסידורו של מהרי"ץ מהדורת הרב אברהם נדאף "תפילת כל פה", שהדפיס בירושלים בסוף המאה הי"ט, החלו להוסיף את המנהג שאין אומרים נפילת אפיים בט"ו בשבט. כך גם בסידורי נוסח השאמי ובכל הקהילות המושפעות מספרות הקבלה התפשט המנהג שלא ליפול אפיים בט"ו בשבט. בארץ החלו לנהוג גם לאכול פירות יבשים.

ככל שהשפעת הקבלה היתה גדולה יותר על קהילות השאמי ויהודי שרעב ואזורים נוספים בתימן, כך נהגו יותר לא ליפול אפיים ביום זה וללמוד קבלה. בעיר עדן נהגו בסוף המאה הי"ט "בט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות המנהג לקרות משנה פרק א' ממסכת ראש השנה ערבית ושחרית" (הרב שמואל בן יוסף ישועה בספרו נחלת יוסף, חלק המנהגים דף י' עמוד ב). משמע, שאף בעדן, עיר בה ההשפעה המערבית היתה הגדולה ביותר בתימן, נהגו רק לקרוא פרקי משנה אך לא מזכיר שנהגו לאכול פירות יבשים, והוא אף לא מזכיר להשמיט את נפילת אפיים בתפילה.

לאחר העלייה לארץ הוסיפו את המנהג לאכול פירות יבשים ונטיעת עצים. ועדיין בימים אלו, ישנן קהילות בעיקר הדרדעים, ואף רבים מקהילות הבלדי הנוטים לרמב"ם ופחות לשו"ע, שאינן נוהגות כמעט כלום בט"ו בשבט, והוא יום רגיל.

זכור לי בילדותי בבית אבא ובמשפחתי המורחבת (אנו נוהגים כמנהג בלדי הרגיל, לא שאמי ולא דרדעים) כי לא נהגנו בארץ לאכול פירות יבשים, לא נהגנו ללמוד קבלה בט"ו בשבט, אך כן נהגנו להשמיט את נפילת אפיים בט"ו בשבט.

לסיכום, בתימן לא ראו בט"ו בשבט חג במובן ההלכתי,

## אוצר הפתגמים

### מרדכי יצהרי

• אל עֶשֶׂק – קַמְאֵל / ואלפֶרְקָה הַזָּאֵל:

האהבה – הורגת, והפרידה רזון.

**פירוש:** האהבה במהותה ערך עליון. אך כאשר היא נכזבת, יש מקרים שמעבירה אדם על דעתו וגורמת סכנת מוות. לעומת זאת כאשר נפרד אהוב מאוהבו, עצם הפרידה המאולצת גורמת למפח נפש וגוררת אחריה עצב בלב, ודכדוכי נפש המביאים לכחישות הגוף והסבל מתמשך

• אֶלְמַחְבָּה – אֶפְצֵל כָּל שִׁי:  
האהבה עדיפה על כל דבר.

• אֶלְחַב לֹא קֵד גְּשִׁי / גִּטָּא עֵלָא כָּל שִׁי / עֵלָא

אֶלְשַׁעַר וְלַבְעַר וְאֶלְקֶשׁוּשִׁי:

האהבה כשהיא חופפת, מכסה על כל דבר, על השער והגללים והקש.

**פירוש:** ר"ל כאשר בעל אוהב את אשתו, אינו מקפיד על טעויותיה וחסרונותיה כעקרת בית טובה, גם אם מצא עצמים זרים בתבשיל כמו שְׁעָרָה וכיוצא בזה, מתעלם מכך בבחינת "ועל כל פשעים תכסה אהבה" (משלי י, יב).



צילום: יאיר חובב

## פנינים מהמוזיאון

### ד"ר כרמלה אבדר

### לאזם, משחטה, מגבה, מתלת'ה

**מקום:**

תימן הכפרית, דרום תימן

**תאריך ייצור:**

המאה ה-20

**חומרים:**

כסף, אבן זכוכית אדומה, אלמוגים, שיבוץ

**מידות:**

אורך 33 ס"מ עם משולשי

קצה

רוחב: 20 ס"מ

**לוחית מרובעת מרכזית:**

אורך 7 ס"מ, רוחב 5 ס"מ.

קוטר תליון רוזטה: 7 ס"מ

**תיאור הפריט:** ענק זה מורכב מחלקים שאיכותם אינה אחידה: איכות הכסף והעבודה בחלקים המרכזיים (לוחית מלבנית ותליון רוזטה) גבוהים והם כנראה מהמחצית ראשונה של המאה ה-20; ואילו איכותם של המחרוזות (חרוזי מת'מנאת ותות) ושל משולשי הקצה – נמוכה, והן כנראה תוספת מאוחרות יותר. שילוב זה של חלקים מאיכויות שונות של חומר ועבודה, ממחיש את תפקידו הכלכלי של התכשיט: חלקי התכשיט התימני, גם המפואר ביותר, היו מושחלים על חוטי כותנה או משי, כך שאפשר היה לפרקו ולמכור חלקים ממנו בעת מצוקה, ולחזור ולהרכיבו מחדש. אולי בשל כך הקמיעות (חרוז) והמטבעות שבד"כ נושאת המחרוזת התחתונה חסרים בענק שלפינו.

## תאור שמחת החתונה בבית החתן לאחר האירוסין (קידושין)

דוד חוברי

בתום השירה מזלפים ה"משמשים" מי וורדים על האורחים ומיד לאחר מכן יאמרו שבע ברכות. החתן והאורחים מתיישבים, והרב מקדש על כוס יין את כל שבע הברכות וספיקי השירה ודברי השבח הנלווים אליה, טועם המארי המקדש מעט יין מן הכוס, מסור לחתן לשותות ממנו מעט ומחזירו שוב לידי הרב, שמתוך כוס זה מוזג לכוסית קטנה שאותה מחזיר לחתן. כוסית זו נקראת "שבע" ומיד כולם מכריזים "שבע".... "שבע" והכרזה זו מגיעה עד לנשים, שבהנתן אות זו הכלה מתכוננת להיפגש עם החתן. החתן והרב יוצאים מהכניסה וניגשים עד לפתח אולם הנשים. החתן מוסר לכלה את כוסית היין והיא שותה הכל ומוסרת לו את הכוסית הריקה. הכלה שבה למקומה והחתן שב למקומו.

ענה ממלאים לרב כוס יין שניה ועל כוס זו מרעיף הרב ברכות ואיחולים, תוך ציטוט עשרות פסוקים הבאים לחזק ולעודד את החתן, כשבסיומם עונה כל הקהל אמן. אז עומד החתן ואומר לקהל: "ברכתם אותי אלוהים יברך אתכם, שמחתם אותי אלוהים ישמח אתכם" והקהל עונים לו: "ברוך תהיה". יושב החתן ושותה מעט מכוס היין לאחר שהרב שתה ממנו מוזגין ממנו לכוסית קטנה שמשוגרת לסבתא שבבית ואת שארית היין שותים המסובין – הסמוכים לחתן. מיד מכריזים "יחוד!" "יחוד!" כשמוע הנשים קול זה, מובלת הכלה אחר כבוד ע"י המלבישה שלה לחדר היחוד המקושט, שהוכן לשם כך מראש ומושיבין אותה בפנית החדר, אחד השמשים נכנס ומניח לידי את כר החתן עליו ישב. החתן מובל לחדר היחוד על ידי המארי ומתיישב לידי הכלה. המארי מברך את

המשך בעמוד 13

בבית החתן מכינים השושבינים חדר מיוחד שהקצו הוריו לשם השמחה. קירות החדר מחופים ב בד משובח ומעוט בצבעוניות רב-גונית שנקרא "סמאדר". הרצפה מכוסה בשטיחים משובחים ונאים ולאורך הקירות נפרשים כריות וכסתות. מושב מיוחד מותקן לחתן ולכלה. לפנייהם מוצב שולחן בעל שלוש רגליים העשוי מנחושת מרוקעת ומקושטת להפליא. על גבי השולחן מניחים תקרובת עשירה שבמרכזה קערה מלאה בשר צלי ברזטב (שויה ממוקת) ושתי ככרות לחם, שלידן בקבוקי יין ועראק. באמצע החדר מוצבת הנרגילה הנאה של החתן עם האביזרים הנלווים אליה. בקצה השולחן, בפנית הישיבה של החתן, מניחים את המתנה שהוא צריך לתת לכלה בשעת היחוד הראשון שלו איתה. המתנה היא קופסת כסף המכילה 12 טבעות כסף טהור בלתי משובצות ו-4 טבעות כסף משובצות באבני חן ופינינים. בצד קופסא זו מונחת קופסת עץ קטנה המכילה בושם נשי משובח ביותר ("מושק") בתום הכנת החדר לקראת טקס היחוד, מפיצים בו ריח קטורת נעים וסוגרים אותו. בשעת הבוקר המוקדמת של היום החמישי בשבוע מתעורר החתן לתפילת שחרית, שתערך בבית הכלה. הוא מולבש בבגדי החתן היפים, מתעטף בטלית חדשה כשהוא מעוטרת בתפילין ומובל לבית הכלה. שם נערכת תפילת שחרית, שבסיומה מובלים החתן והכלה במיטב מחלצותיהם לעבר בית החתן, כשהכלה בראש פמליה וליזיו מוסיקלי, כשבמרחק מה אחריהן – החתן ומלווייו הרבים. משהגיעו לבית החתן, מקבלת אם החתן את הכלה בברכה מיוחדת: "יהי רצון שאתהי אשת בני לכל החיים". הכלה מונכסת לאלום גדול במפסל העליון של הבית והחתן, שמגיע אחריה עם מלווייו, עומד במבוא לבית במפסל התחתון, כשהמארי ומלווייו מסביבו וכולם פוצחים בשירת "בא לשלום חתן".

## מסחר וצרכנות במשפט העברי

### על ההוניה - חלק ראשון

#### ד"ר אריאל מלאכי

שיש בה הוּנָאָה (מי שקנה בזול או מכר ביוקר) "הַמְתַּאֲנָה" הוא מי ש"הפסיד" בעסקה שיש בה הוּנָאָה (קנה ביוקר או מכר בזול).

האם כל הפרש בין המחיר הנכון לבין המחיר ששולם בעסקה, הוא הוּנָאָה? הרמב"ם מסביר (הלכות מכירה, יב, ב):

כמה תהיה ההוניה ויהיה חייב להשיב? שתות בשווה. כיצד: הרי שמכר שווה שישה בחמישה, או שווה שישה בשבעה, או שווה חמישה בשישה, או שווה שבעה בשישה, הרי זו הוניה, ונקנה המקח, וחייב המונה להחזיר את ההוניה כולה למתאנה.

"שתות" היא שיטית. אם הפער בין המחיר ששולם בעסקה לבין המחיר הנכון הוא שיטית – אזי, פוסק הרמב"ם, אין לבטל את העסקה אלא על המונה להשיב את ההוניה למתאנה, כלומר: על המונה להשיב למתאנה את ההפרש בין המחיר הנכון לבין המחיר ששולם בעסקה.

הרמב"ם מוסיף ומציין כי אם ההוניה הייתה נמוכה משיטית:

אינו חייב להחזיר כלום: שכל פחות משתות, דרך הכול למחול בו.

(הלכות מכירה, יב, א)

ואם ההוניה הייתה גדולה משיטית:

בטל המקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המונה אותו אינו יכול לחזור אם רצה זה וקיבל, אף על פי שבטל המקח. (הלכות מכירה, יב, ד).

כבר הזכרנו כמה פעמים כי הציר העיקרי עליו סובבים דיני החוזים בכלל והצרכנות בפרט הינו יסוד ההסכמה וגמירות הדעת של שני הצדדים לעסקה להתקשר בעסקה מחייבת. עסקנו בגניבת דעת ורמאות, שהם מעשים הנעשים בכוונת מכון, אשר פוגעים בעיקרון ההסכמה וגמירות הדעת. עסקנו גם במספר מקרים של טעות, אשר גם בהם נפגמת ההסכמה וגמירות הדעת, כגון: טעות במין החפץ הנמכר, טעות בטיב החפץ הנמכר ובטעות במידה במשקל או במניין. היום נעסוק בטעות בשווי החפץ הנמכר. ההלכות בעניין זה רבות ומפורטות ולעתים מורכבות, ולכן נעסוק בעיקרי הדברים ותמציתם בלבד.

הטעות בשווי החפץ נקראת בהלכה בשם "הוניה" או "הוּנָאָה". וכך כותב הרמב"ם (הלכות מכירה יב, א):

אסור למוכר או לקונה להונות את חברו, שנאמר 'וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, אל תונו איש את אחיו' (ויקרא כה, יד)... ובין שהונה במזיד, בין שלא ידע שיש במכר זה הוניה, חייב להשיב.

אם כן, אנו למדים שני עקרונות חשובים מהלכה זו: עיקרון אחד הוא, שהאיסור על ההוניה הוא בין על המוכר ובין על הקונה, כלומר: ההלכה רואה את מי שרוכש במחיר יקר מדי כמי שנפגע מהוניה, אבל גם את מי שמוכר בזול מדי כמי שנפגע מהוניה. העיקרון השני הוא שבסוגית ההוניה אין משמעות לשאלה האם ההוניה נעשתה במכוון על ידי המונה או שהמונה לא ידע על ההוניה שבעסקה זו. "המונה" הוא מי ש"הרויח" בעסקה

מדובר בסוג מסויים של סחורה שיש לה שער קבוע בשוק (כמו: עבניות, פלפלים וכדומה). במקרה כזה, אין משמעות לעובדה שקילו העגבניות הספציפי שנמכר לקונה ושהקונה כבר לקח הביתה איננו עוד בידי המוכר, ולכן המועד מוגבל "**עד כדי שישאל על שער שבשוק**". השנייה – אם נודע לנו שהגיע לידי המוכר חפץ דומה, ונודע לנו שנודע למוכר שטעה במחיר, ובכל זאת לא בא לטעון את טענת ההוניה כנגד הקונה (הלכות מכירה, יב, יח, יב).

בפעם הבאה נעסוק בע"ה בפרטים נוספים בעניין ההוניה, וביניהם: האם דין ההוניה חל על כל החפצים או שיש חפצים שדין זה אינו חל עליהם, האם דין ההוניה חל על כל סוגי העיסקאות או שיש עיסקאות שדין זה אינו חל עליהן, ועוד. הקודמת עסקנו בגניבת דעת ורמאות, שהם מעשים הנעשים בכוונת מכון, ואשר פוגעים בעיקרון ההסכמה וגמירות הדעת. לכן, בנסיבות מסוימות ניתנה לקונה המרומה אפשרות לבטל את העסקה, היות ורומה או שגנבו את דעתו. אך נשאלת השאלה מה קורה במקרים בהם הטעות הינה בתום לב ללא כוונת מרמה של משהו? האם במקרה שאדם קנה מוצר וטעה, יוכל לבטל את העסקה גם אם לא רימו אותו? ומה אם המוכר טעה?

כלומר: אם ההוניה נמוכה משישית, אין כל משמעות להוניה. אם ההוניה היא בדיוק שישית – העסקה תקפה, אלא שיש להשיב את ההפרש. אם ההוניה היא גדולה משישית – אז המתאנה זכאי לבטל את העסקה, אבל אם המתאנה בכל זאת רוצה בעסקה, המונה לא רשאי לכפות עליו לבטל אותה. (חשוב לציין כי לכאורה יש קושי להבין את שתי הדוגמאות הראשונות של חישוב השישית שהביא הרמב"ם, למול שתי הדוגמאות האחרונות, והמבקש להעמיק יוכל לעיין בפרשנים שם).

עד מתי יכול המתאנה לטעון להוניה? אם המתאנה הוא הלוקח, הכלל הוא: "**עד כדי שיראה לתנאו לקרובו**", כלומר: פרק זמן שבו המתאנה יכול היה לבדוק את מחירו הנכון של החפץ הנמכר. חשוב לציין כי אם מדובר בחפצים הדורשים מומחיות מיוחדת, למשל: אבנים טובות ויהלומים, הזמן שניתן לקונה הוא כזה שמאפשר לו להראות את החפץ הנמכר דווקא למי שהוא מומחה ובקי בעניין, ואף אם הדבר לוקח זמן רב משום שהמומחה בעיר אחרת או במדינה אחרת. אם המתאנה הוא המוכר – לא ניתן לקבוע זמן מוגבל לכל המקרים, משום שהחפץ שנמכר אינו נמצא עוד בידי המוכר והמוכר אינו יכול לבדוק את מחירו המדויק של מה שלא בידו. בכל זאת, זמנו של המוכר המתאנה יהיה מוגבל באחת משתי אפשרויות: הראשונה – אם

## תיאור שמחת החתונה - המשך מעמוד 11

ומבווישים ומחליפים ביניהם מבטים חטופים. מפגש מרגש זה בחדר הייחוד אורך כמחצית השעה ולאחריו נפתחת הדלת והמוזמנים ניגשים בקבוצות קטנות לחתן, שמוזג לכל אחד כוסית יין או עראק ומושיט לו עם נתח בשר צלי לקינוח. הקטנים מקבלים מיני מתקה. עתה הכל מתכוננים לסעודת המצווה המרכזית שתיערך מיד. על כך בגליון הבא...

שניהם, השמש נכנס ונוטל את ידי החתן ומיד השניים יוצאים החוצה, המארי והשמש שהם בחזקת עדי יחוד. החתן מברך המוציא ובוצע ומפציר בכלה לאכול והיא ממאנת מטעמי נימוס ודרך ארץ. הוא מנסה לשוחח עימה מילים ספורות תוך גמגום ובישנות היא בקושי מגיבה. הוא מוסר לה את המתנות המוכנות מראש (הטבעות והבושם) והיא מקבלת ומניחה לפניה. הוא מוזג לה כוסית יין והיא שוב מסרבת. שניהם מאוד נרגשים



## אהובה בן שלום

בפינה זו אנו מדברים על מעגל חיי המשפחה כאשר השיח הוא לא רק על הצלחות אלא גם על הקשיים בכל שלב ושלב בחיי המשפחה החל מהקמת משפחה, הולדת הבן הראשון, גידול הילדים, התרוקנות הקן והזקנה.

מאחר והשיח הוא כאמור גם על קשיים, העליתי במאמרים הקודמים נושאים הקשורים בהבנה מהו משבר ומהו מעבר.

בגליון הקודם דיברנו על ההבדל בין לחץ לבין משבר ותארנו את מאפייני הלחץ.

בגליון זה נדבר על התמודדות עם משבר אשר תלויה ב- 3 גורמים:

1. **מבנה האישיות של האדם** – כשאנחנו מדברים על מבנה אישיות אנחנו מדברים על מאגרים של כוחות, תפיסות עולם, נטיות התנהגותיות, דפוסי התנהגות, קטבים (כלומר עד כמה אנחנו נעים בין שחור ללבן), יכולת תושיה לעומת חוסר אונים, יצירתיות לעומת קיבעון, דימוי עצמי ויכולות קוגניטיביות.

כל הדברים הללו משפיעים על יכולת ההתמודדות בעת משבר ובעיקר איך האדם תופס את האירוע.

אנשים שכלתנים למשל יחוו את הרגש בעוצמות נמוכות ולכן אצלם עוצמת המשבר תהיה נמוכה יותר מאשר אצל אנשים מוחצנים.

2. **עוצמת המשבר** – עוצמת המשבר נשענת על מידת האיום שהאדם חש כלפי האירוע. מובן שיכולת ההתמודדות תלויה בשילוב בין עוצמת המשבר לבין מבנה האישיות.

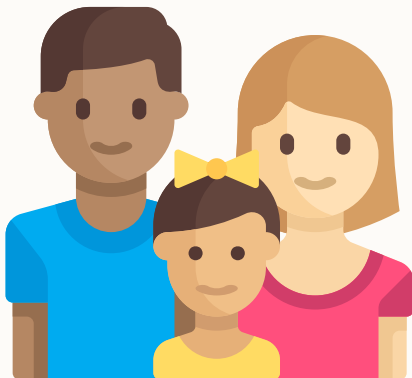
3. **השפעת הסביבה** – ככל שהסביבה תומכת, מאפשרת, מקבלת, מכילה, ופתוחה כך האדם יחווה את המשבר בצורה קלה יותר ונבלעת יותר כלומר יוכל בעצם לעכל את

האירוע בצורה יחסית קלה. מחקרים מעידים שלסביבה יש השפעה מכרעת על יכולת ההתמודדות עם המשבר מכיון שהיא יכולה להכיל לאורך זמן אדם שחווה משבר. הסביבה מסייעת גם בהכוונה לאנשי מקצוע. גם גמישות במקום העבודה מפנה את האדם מהתמודדויות עם נושאים אחרים למיקוד בהתמודדות עם המשבר. הקושי שלנו בסביבה זה להתאים את עצמנו. בדרך כלל אנחנו פועלים מתוך מה שאנחנו רוצים שיפעלו עבורנו. ולכן אם לא נשאל לא נדע. אנחנו נברר מה ניתן לעשות.

המענין הוא שדווקא בעיתות משבר היצירתיות עולה מעל כל דמיון. זאת משום שהמשבר מאפשר רגע של עצירה והתבוננות ולאחר מכן התארגנות מחדש. יש אנשים שבסופו של דבר מודים שהמשבר זימן להם סוג של מתנה.

בגליון הבא נתחיל לעסוק בתחנות החיים כאשר התחנה הראשונה היא הזוגיות:

מגישה: אהובה בן שלום, מאמנת אישית ומנחת קבוצות על פי שיטת אדלר. להזמנת הרצאות: [ahuvabns@gmail.com](mailto:ahuvabns@gmail.com) 050-2399543



## מדוע אילנות ולא עצים?

בדרך כלל אנחנו מדברים על עצים, אבל חגם של העצים נקרא "ראש השנה לאילנות", מדוע?

'עץ' בתנ"ך הוא כינוי הן לצמח הנטוע הן לחומר עצמו המשמש לבערה ולבניין; ואולי לכן שאלו חז"ל את המילה 'אילן' מהלשון הארמית, שבה 'אילן' הוא רק עץ שתול. את האותיות אל"ף ולמ"ד שבמילה 'אילן' מוצאים בעברית בשמות עצים כמו: אלה, אלו, אלה ואֶלֹנִי-ממרא. שורשים המכילים את האותיות אל"מ מציינים כוח וגבורה: "וחסון הוא כאלונים" אומר עמוס. גם המילה אל קשורה בכוח. ריבון העולם, ולו הכוח, הגבורה והסמכות להשליט בו חוק ומשפט, ולכך מונה אותו דוד "אֵילֹתִי" – כוחי. לעומת זאת קבעו העמים הקדמונים את האילנות לאיליים (תחת כל עץ רענן), ועבדו גם את האֵילֹת והכוח של החיות

כמו האֵיל והאֵיל, המסמלים יופי, עצמה ומנהיגות. לעומתם הקפיפה היהדות את כל כוחות הטבע לסמכותו ולכוחו של האל, כי הוא מעל הדמיון ומעל לטבע. ולהבדיל – גם השופטים נקראים 'אלהים',

כי האל ייפה כוחם 'ונתן לאל ידם לעשות'. ואחרון חביב הביטוי 'מובן מאליו' שמשמעו מובן מכוחו הוא. הנה כי כן, לכבוד חג האילנות הראינו שבבסיס המילה אילן האותיות אל"ף ולמ"ד המציינות כוח ומנהיגות.



באדיבות אתר צמח השדה, מתוך אתר פיקיויקי

## שיבוטים ושוטים בט"ו בשבט

כמו כל שמות הַחֹדְשִׁים העבריים אף 'שֶׁבֶט' אינו עברי והוא 'אזורח' בישראל ע"י עולי בבל בתקופת בית שני. 'שֶׁבֶט' – מקורו בשפה האכדית ופירושו להכות ולהרוס, אך הושרש שב"ט נמצא כבר בעברית: "חֹשֶׁךְ שֶׁבֶטְוֹ שׁוֹנָא בְּנֹ" – אנו קוראים במשלי (י"ג כ"ד) – 'שֶׁבֶט' עניינו מקל או מטה שבהם מכים, ובחילופי ב/ו נקבל את ה'שוט' שמייסר הן את האדם והן את החיה. ויוצא שהמלים שֶׁבֶט שוטי יסודן בזמורת עץ שחובטים בה; ואולי חודש שבט נקרא כך, הן על כי הגשם מצליף בחזקה בחודש זה, והן כי הוא תחילת ההצצה והפריחה הנעשות בכח הבקיעה (משל ערבי אומר: 'שֶׁבֶט - בִּישְׁבֶט גִּבְיִחַ'בֶט - חודש שבט משבט ומחבט). 'שֶׁבֶט' קרוב למלה 'שופט', באשר השופטים וראשי העם החזיקו בשבט מושלים' הן כסמל לשלטון והן כמקל חובלים. ומכאן

אל משפחת האדם המורחבת הנקראת 'שבט' (או מטה), שהיתה סרה למשמעתו של ראש השבט המחזיק בשרביט, והוא היה שופט אותם או בשבט נוגש – שבט מוסר, או ע"י פסקי דין הנכתבים בחרט

הנקרא 'שבט סופרים'. המלה 'שרביט' היא הרחבה של 'שבט' בתוספת ר', כמו כסא וכורסה. בימינו נוצרה המלה 'שיבוט' לציין תהליך שבסופו מתקבל יצור חי זהה מבחינה גנטית ליצור אחר.

## הלכות משולחנו של רס"ג - המשך

ז. אם לא התפלל ערבית ולא שחרית מתפלל במנחה שלש תפילות (עמ' לא).

ח. אם נמצא בבית (כנראה חדר אחד) עם הלכוך נחשב לקרבה אחת ואסור להתפלל והרחקת ד' אמות לא תעזור לו (עמ' לב).

נציין שגם מהדורתו המעולה של ש' אסף אינה כסולת נקייה ויתכן ונפלו כמה אי דיוקים בנוסח הפנים של מהדורתו כי המחקר בנוסחאות מתקדם כל הזמן. ונציין לשלשה בלבד:

א. לדעת **מארי קאפח** הערת רס"ג בעמ' פז שברכת המפיל נאמרת אחר ק"ש מקורה בשולחי ידיים בסודו, והנכון- ההיפך.

ב. חוקר התפילה **נפתלי יודר** משער שלפי רס"ג יש לחתום בברכה פעמיים בערבית שלחול הן בברכת השכיבו והן לאחר ברכת השכיבו המורחבת "בא"י המולך בכבודו חיו קיים וגו' (עמ' ט) שכן ברס"ג בעצמו

ביחס לתפילת ליל שבת לחתום פעמיים! (עמ' קיא) אלא ש"תוקן" כדי להתייחס עם המובא משמו של הרמב"ם ע"י בנו הרב"ם שלא לחתום פעמיים. ודלא כמארי קאפח שהביא ראייה שכבר רס"ג הקפיד לא לחתום פעמיים (להרחבה ראה מאמרי למקורה של ברכת הפסוקים, מסורה ליוסף ח).

ג. החוקר **אורי ארליך** כותב שהוספת 121 פעמים תפילת **מלכנו אלוהינו יחד שמך בעולם ושכלל היכלך וקרב משייחך** וכו' לאחר בקשת אלוהי נצור שהובאה בחילופי הנוסח בעמ' יט- היא מקורית שכן נמצאת בחמש קטעי גניזה של סידור רס"ג. במאמרו שם הוא מנסה לשחזר את הנוסח המקורי של תפלת העמידה ע"פ הגאון, בעזרת **שישה עדי נוסח** מהגניזה לכל ברכה מתפלת העמידה בעוד שלפני אסף במהדורתו עמד נוסח **אחד בלבד** לתפילת י"ח. לדבריו, רס"ג הרחיק סלסולי לשון וכפילויות כמו "ומשען לאביונים" שם עמ' יח כפי שכתב בהקדמתו.



האוניברסיטה ללימודים, תורה ודעת - מרכז ירושלים לחקר תולדות ישראל  
מסעדות של עובדיה בן שלום ר"ל



יום עיון

# קהילת יהודי ד'מאר

יום שני, כ' באדר א' תשע"ט  
25 בפברואר 2019  
אולם מינץ (404), אוניברסיטת בר-אילן

הרובע היהודי בד'מאר, 2018 (מבט מדרום דרך החומה)



העלון מודפס בסיוע מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל שבמזרח



- ימי עיון ותרבות
- הרצאת ספרים
- מלגת לסטודנטים

# פעילות האגודה

- מוזיאון יהדות תימן בנתניה
- המכון לכתבי יד ע"ש יוחא רנמי
- ספריית עיון ומוחקר
- ארכיון המוסיקה והצליל בניחול איתמר פתח
- פעילות בקרב העולים החדשים מתימן
- הרצאת כתב העת המדעי - תימא
- הרצאת כתב העת - תהודה
- המרכז לחקר יהדות תימן ותרבותה
- ע"ש עובדיה בן-שלום מכון בן-צבי
- חוגי שירה וטעמי המקרא